

ТЕХНОЛОГІЇ ПОКРАЩЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ З МЕНТАЛЬНИМИ ВАДАМИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Товт В.А.,
канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті обгрунтовано та перевірено ефективність використання спеціальних групових фізичних вправ, які потребують злагоджених колективних дій та швидкого визначення оптимального способу вирішення рухового завдання, для покращення комунікативних можливостей у дітей з ментальними вадами. Оскільки групові фізичні вправи пов'язані з позитивними психічними змінами, їх рекомендовано ширше використовувати як доповнення до традиційних методів фізичного виховання дітей з ментальними вадами.

Ключові слова: групові фізичні вправи, комунікативні можливості, ментальні вади.

В статье обоснована и проверена эффективность использования специальных групповых физических упражнений, которые требуют согласованных коллективных действий и быстрого определения оптимального способа решения двигательного задания, для улучшения коммуникативных возможностей у детей с ментальными отклонениями. Поскольку групповые физические упражнения связаны с позитивными психическими изменениями, их рекомендовано шире использовать, как дополнение к традиционным методам физического воспитания детей с ментальными отклонениями.

Ключевые слова: групповые физические упражнения, коммуникативные возможности, ментальные отклонения.

Tovt V.A. TECHNOLOGY FOR COMMUNICATIVE POSSIBILITIES IMPROVEMENT OF CHILDREN WITH MENTAL DISORDERS BY MEANS OF PHYSICAL EDUCATION

In the article we showed the efficiency of special group physical exercises elaborated to improve communicative abilities of children with mental disabilities utilising collective actions and rapid optimal decision determination method. As the group physical exercises were associated with positive mental changes, they were recommended for greater use as an addition to traditional methods of physical education in children with mental disorders.

Key words: group physical exercises, communicative abilities, mental disorders.

Постановка проблеми. За даними Міністерства охорони здоров'я в Україні проживає понад 300 тисяч дітей з вадами розумового розвитку, з них 15 тисяч не охоплені жодними соціальними програмами. За статистикою на 1000 дітей припадає 10 випадків порушень розумового розвитку. У зв'язку з цим, створення умов для забезпечення повноцінної фізичної реабілітації таких дітей є одним з актуальних завдань нашого суспільства, зазначається у затвердженій Указом Президента України Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [5].

Зростання кількості дітей з ментальними вадами у нашій країні обумовлена негативним впливом економічних, соціально-екологічних, культурно-психологічних факторів, поганим медичним забезпеченням, зловживанням алкоголю, наркотиків тощо. Як відомо порушення інтелекту у переважній більшості випадків поєднується з аномальним розвитком рухової сфери, становлення якої невід'ємне від пізнання навколишнього середовища, оволодіння мовою, трудовими навичками, загальною соціалізацією молоді [3].

Аналіз досліджень і публікацій. В спеціальній літературі відзначається, що у дітей з ментальними вадами є багато проблем, серед яких не останнє місце

займають слабкі комунікативні можливості. Вихователі та вчителі засвідчують про часті конфліктні ситуації, що супроводжуються агресивною поведінкою та створюють у дитячому середовищі негативний емоційний фон [1,4]. Отже застосування будь-яких засобів покращення комунікативних здібностей у дітей з ментальними вадами, які дозволяють налагодити міжособистісні стосунки, попередити конфлікти, або ж сформувати навички залагоджування конфліктів, залишається актуальною проблемою.

Фізичні вправи впливають на психоемоційний стан дітей, оскільки рухова активність, що відбувається у колективі – це багатогранний соціальний феномен, органічно включений у глобальну систему особистих та колективних відносин. Він створює умови для розвитку специфічних відносин між людьми, що виникають на основі колективного вирішення рухових завдань [2, 6].

У зв'язку з тим, що у процесі фізичного виховання можна достатньо ефективно розвивати комунікативні здібності у дітей, зроблено припущення, що цілеспрямоване використання спеціальних групових фізичних вправ, які потребують злагоджених колективних дій та швидкого групового визначення найоптимальнішого способу вирішення рухового завдання дозволить покращити комунікативні мож-

ливості дітей з розумовими відхиленнями та сприятиме їх кращій соціалізації.

Мета статті – розкрити сутність використання спеціальних групових фізичних вправ, які дозволяють покращити комунікативні можливості дітей з розумовими відхиленнями.

Сформульовані наступні завдання дослідження:

1. Узгальнення, оцінка та аналіз спеціальної літератури, досвіду провідних фахівців, результатів педагогічного спостереження;

2. Обґрунтування та перевірка ефективності практичного використання спеціальних групових вправ для покращення комунікативних здібностей у дітей з ментальними вадами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури з проблеми організації корекційних занять і фізичної реабілітації показав, що процес фізичного виховання дітей з вадами розумового розвитку має специфічні особливості. Вже створю-

ються технології адаптивної фізичної культури для дітей з цією нозологією. Так, виявлено позитивний вплив рухливих ігор, як складової комплексної реабілітації дітей, на їх психічний стан [2]. Водночас у спеціальній літературі практично не приділяється увага системному вирішенню проблеми, дотепер залишаються фрагментарно висвітленими багато питань стимуляції моторного розвитку таких дітей.

Дослідження проводилося в три етапи. На першому етапі здійснювався аналіз спеціальної літератури з метою визначення характерних ознак поведінки дітей з ментальними вадами, та вивчалися особливості роботи з такими дітьми, досліджувалися методики їх соціальної і фізичної реабілітації. На другому – проводилося планове педагогічне спостереження за навчально-виховним процесом дітей з розумовими вадами та підбиралися спеціальні спортивні вправи відповідно до рекомендацій спеціалістів. На третьому – впроваджувалася в практику навчально-

Таблиця 1

Результати експертного оцінювання комунікативних здібностей здорових дітей та дітей з ментальними вадами

Оцінка в балах Комунікативні здібності	Здорові діти (n=21)	Діти з ментальними вадами (n=22)	P
Активність спілкування	4,2± 03	3,0+ 0,2	<0,05
Впевненість поведінки в колективі	4,0± 02	3,2± 03	<0,05
Уважність в умовах командної роботи	4,2+ 03	2,9+ 03	>0,05
Доброзичливість до партнера	3,5+ 03	3,2+ 01	>0,05
Якість виконання рухових завдань, які потребують прояву командної гри	4,3+ 02	2,2+ 03	<0,05
Спілкування без слів, за допомогою жестів та використанням фізичних контактів	4,1+ 03	2,8± 03	<0,05

Таблиця 2

Програма розвитку комунікативних здібностей у дітей з ментальними вадами з використанням фізичних вправ та змагального методу

№	Найменування вправи	Методичні вказівки
1	Естафета з лавицями	Перенесення гімнастичної лавиці на віддалі 15 м в складі команди. Діти розділяються на кілька команд з рівною кількістю учасників. Перед стартом надається можливість самостійно визначити спосіб виконання завдання. За дозвільною командою діти піднімають лавиці над головами і швидко долають відстань 15 м, огинають поворотну фішку і повертаються на місце старту. При підведенні підсумків не акцентувати увагу на недоліках. Краще похвалити переможців (відмітивши їх згуртованість). Це буде спонукати команди працювати ефективніше.
2	«Хвиля»	Діти стають у коло, кладуть праву руку на плече сусіда, що стоїть праворуч, ліву – на плече сусіда, що стоїть ліворуч. За дозвільною командою розпочинається присідання з імітацією хвилі, що переміщується по колу, з чотириразовим присіданням кожного учасника. Перемагає та команда, яка швидше і з найменшими помилками виконає чотири цикли присідань. По завершенню – діти залучаються до обговорення результатів виконаного завдання.
3	Вправа з обручами	Клас розділяється на кілька команд з рівною кількістю учасників. На підлогу кладуться гімнастичні обручі відповідно до кількості команд. Кожна команда займає місце навколо свого обруча. В.П. — стоячи обличчям до обруча. На 1—2 – нахилитися і взяти обруч двома уками, підняти руки з обручем вверх, потягнутися, вдих; на 2—3 -покласти обруч на підлогу, видих. По завершенню діти залучаються до обговорення результатів виконаного завдання.
4	Сороканіжка	Клас розділяється на кілька команд з рівною кількістю учасників. Команди шикуються перед стартовою лінією в колону по одному. За командою «Приготуватися!» згинають праву ногу, кладуть ліву руку на ліве плече товариша по переду, правою рукою – за його стопу, утворюючи ланцюг. За командою «Руш!» стрибають на одній нозі не розриваючи ланцюга до фінішної лінії. По завершенню діти залучаються до обговорення результатів виконаного завдання.
5	Вправа з м'ячем	Діти розділяються на кілька команд з рівною кількістю учасників. Команди шикуються в колону по одному. Перед кожною командою кладеться на підлогу м'яч. За командою «Руш!» напрямний хапас м'яч і швидко передає назад. Завдання вважається виконаним, коли м'яч дійде до останнього члена команди і повернеться на своє вихідне місце, не впавши на землю. По завершенню діти залучаються до обговорення результатів виконаного завдання.

Таблиця 3
Результати оцінки показників активності і успішності у дітей з ментальними вадами до і після експерименту

Етапи дослідження	Активність	Успішність
До експерименту	41,0±1,8	31,3±3,8
В кінці експерименту	37,5±1,9	25,0±3,6
Вірогідність різниці (P)	0,05	0,05

виховного процесу експериментальна програма з комплексом групових фізичних вправ, акцентом на колективне виконання рухового завдання, можливістю вибору оптимального способу його вирішення, використанням змагального методу для підвищення мотиваційної складової. А також проводилася перевірка ефективності цих вправ для покращення комунікативних здібностей у дітей з ментальними вадами.

У дослідженні взяли участь вихованці Ужгородського реабілітаційного центру «Дорога життя» з легким ступенем розумових порушень. Всього було проведено 24 спеціальних заняття з включенням до їх змісту доступних групових вправ та використанням змагального методу. Основний спосіб організації дітей під час занять – груповий. На перших заняттях основна увага приділялася ознайомленню з завданнями уроків, спортивною

термінологією, командами і розпорядженнями управління, привчання до дисципліни, формуванню рухових умінь і навичок, попередньому вивченню фізичних вправ. Надалі акцентувалася увага на корекції психомоторики, доведенню виконання вправ і рухових дій до автоматизму шляхом багатократного повторення вправ (від 3 до 6 повторень) та виконання вправ під музикальний супровід. На завершальному етапі фізичної реабілітації вдосконалювалися комунікативні здібності у дітей шляхом їх свідомої участі щодо вибору оптимальних способів досягнення результату з опорою на попередньо сформовані навички командної роботи (спільне вироблення рішень та колективне обговорення проміжних і кінцевих результатів змагань тощо).

Методи дослідження обрані з урахуванням мети та завдань. Теоретичні методи включали: аналіз і узагальнення вітчизняної та зарубіжної літератури з таких проблем: реабілітації ментальних вад; популярних та доступних для дітей фізичних вправ; вивчення документів з результатами оцінювання успішності навчання, фізичної підготовленості, тощо. Практичні методи дослідження включали відповідно анкетування дітей і опитування вчителів; визначення показників успішності; порівняльний експеримент.

Таблиця 4

Результати впливу занять груповими фізичними вправами на дітей з розумовими вадами за результатами експертного оцінювання

Комунікативні здібності	Оцінка в балах (n=21)		P
	До експерименту	Після експерименту	
Активність спілкування	3,0+ 0,2	4,1 ± 0,3	<0,05
Впевненість поведінки в колективі	3,2+ 0,3	4,2± 0,2	<0,05
Уважність в умовах командної роботи	2,9+ 0,3	4,2+ 0,3	>0,05
Доброзичливість до партнера по розмові	3,2± 0,1	3,7+ 0,3	<0,05
Якість виконання рухових завдань, які потребують прояву командної гри.	2,2± 0,3	4,3+ 0,2	<0,05
Спілкування без слів, за допомогою жестів та з використанням фізичних контактів	2,8± 0,3	4,1 ± 0,3	<0,05

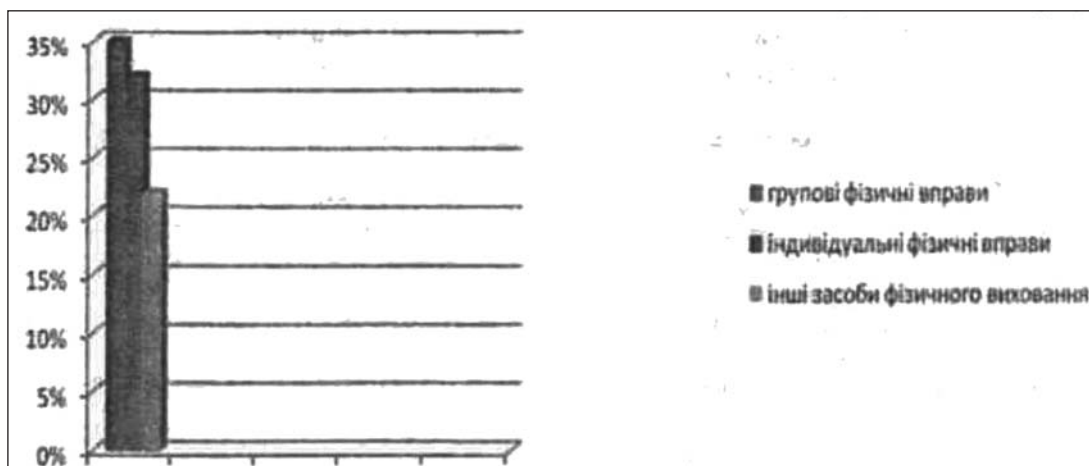

Рис. 1. Результати опитування вихователів щодо ефективності засобів розвитку комунікативних здібностей у дітей з ментальними вадами

У процесі аналізу спеціальної літератури, спостереження за навчальним процесом та анкетування встановлено, що на фізичне виховання дітей з ментальними вадами відводиться 20% щоденного бюджету часу, що відповідає нормам їх рухової активності. Виявлено, що у дітей з розумовими вадами однією з проблем є низький рівень розвитку комунікативних здібностей, наслідками якого є ознаки депресії, відсутність інтересу до навчання, дратівливість. Також відзначено, що порушення комунікативних здібностей веде за собою невміння спільно знаходити раціональні шляхи вирішення завдань, узгоджувати свої дії з партнерами. Такі діти не вміють працювати у команді, а це ускладнює процеси їх соціалізації.

В табл. 1 наведені результати експертного оцінювання комунікативних здібностей здорових дітей та дітей з розумовими вадами за п'ятибальною шкалою. Результати експертного оцінювання свідчать, що між здоровими дітьми та дітьми з розумовими вадами є вірогідні відмінності у комунікативних здібностях ($P < 0,05$). В той же час, у здібностях проявляти уважність в умовах командної роботи та доброзичливість до партнера, таких відмінностей не виявлено.

Під час проведення спостережень за навчально-виховним процесом дітей з ментальними вадами, виявлено, що вихователі зосереджували свою увагу на формуванні у дітей навичок самообслуговування: було занотовано зауваження та спеціальні вказівки, направлені на корекцію навичок самообслуговування (всього 72% від усіх зауважень). У меншій мірі зверталася увага на колективну співпрацю та взаємодію у вирішенні спільних завдань, відповідно -28% зауважень та спеціальних вказівок з метою корекції колективних дій.

Для вирішення проблеми покращення розумових можливостей у дітей з ментальними відхиленнями для сприяння їх якісній реабілітації розроблена експериментальна програма розвитку комунікативних здібностей з використанням групових фізичних вправ та змагального методу. Її особливості: колективне виконання рухового завдання, можливість спільного вибору оптимального способу його вирішення, залежність загального результату від дій кожного члена команди (табл. 2).

У процесі занять з використанням групових вправ відмічено покращення показників активності та успішності виконання завдань, що в свою чергу позитивно впливало на показники тривожності, невпевненості у своїх силах, замкнутості. Діти бурхливо реагували на командний успіх та на оцінку своїх дій вихователем. Показники успішності та активності у дітей після 9 занять значно покращилися (табл. 3).

При цьому показники активності визначалися за підрахунком кількості вірно виконаних завдань та кількості помилково виконаних завдань. Показник успішності визначався за формулою: $У = (В/П) \cdot 100\%$, де: У – показник успішності; В – кількість вірно виконаних завдань; П – кількість помилково виконаних завдань.

Відмічено, що запропоновані вправи з часом розвивали здатність спілкування з однолітками і педагогами, дисциплінували, сприяли прояву дружніх відносин, взаємодопомоги, ініціативи. За результатами опитування вихователів і дітей встановлено, що групові фізичні вправи такого спрямування сприяють підвищенню рівня самооцінки, сам організації і соціалізації. Важливо також те, що фізична активність покращувала психологічні якості: образне та абстрактне мислення, увагу, пам'ять, увагу тощо.

Під час занять з використанням групових вправ відмічено покращення показників комунікативних здібностей, а саме: активності спілкування, впевненості поведінки в колективі, доброзичливості до партнера по розмові, якості виконання рухових завдань, що потребують прояву командної гри, спілкування без слів, за допомогою жестів та з використанням фізичних контактів. Діти ставали більш відкритими, рухливими, краще реагували на результати занять та оцінку своїх дій вихователем. Відмічено, що запропоновані вправи з часом розвивали здатність спілкування з однолітками і педагогами, покращували показники організованості, дисциплінованості, прояву дружніх стосунків, взаємодопомоги, ініціативності (табл. 4).

За результатами опитування вихователів встановлено, що групові фізичні вправи комунікативного спрямування допомагають підвищенню рівня самооцінки, розвитку моральних і вольових якостей, самореалізації і соціалізації (рис. 1).

Як вважають більшість вихователів, групові фізичні вправи у порівнянні з традиційними індивідуальними вправами нормативної частини програми з фізичного виховання краще впливають на показники комунікативних здібностей «особливих» дітей.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз спеціальної літератури та узагальнення досвіду провідних фахівців показали, що у дітей з ментальними вадами недостатньо розвинуті комунікативні здібності, які проявляються у невмінні спільно з іншими дітьми знаходити раціональні шляхи вирішення завдань, узгоджувати свої дії. Такі діти не мають навичок працювати у команді, а це ускладнює процеси їх соціалізації. Встановлено, що на фізичне виховання дітей з ментальними вадами відводиться щоденного – в межах 20% часу, що відповідає нормам їх рухової активності. Дослідженнями доведено, що групові фізичні вправи на відміну від традиційних індивідуальних вправ нормативної частини програми з фізичного виховання, є ефективним засобом корекції ментальних вад у дітей завдяки більшій емоційності і здатності моделювати міжособистісні стосунки, розвивати їх комунікативні здібності. Вони зумовлюють низку позитивних факторів, зокрема сприяють підвищенню рівня самооцінки, впевненості, покращують розумові процеси. Оскільки групові фізичні вправи пов'язані з позитивними психічними змінами, їх

варто ширше використовувати, як доповнення до традиційних методів фізичного виховання дітей з ментальними вадами.

Подальшої розробки потребують дослідження, направлені на вирішення проблеми обґрунтування та перевірки ефективності використання спеціаль-

них групових фізичних вправ, які потребують злагоджених колективних дій та швидкого колективного визначення способу вирішення рухового завдання з метою покращення комунікативних можливостей у дітей з ментальними вадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Казимова О.Н. Психолого-педагогічні основи проектування корекційно-розвиваючого процесу творення: навчально-методичний посібник на допомогу вчителям спеціальних (корекційних) освітніх закладів VII, VIII видів / О.Н. Казимова. – Курган, 2003. – 48 с.
2. Круцевич Т.Ю. Физическое воспитание как социальное явление / Т.Ю. Круцевич, В.В. Петровский // Наука в олимпийском спорте. – 2001. – № 3. – С. 3-15.
3. Концептуальні основи державної політики щодо соціальної інтеграції дітей із обмеженими можливостями. // Вітчизняний журнал Школі соціальної роботи. – 2006. – № 3, С.11-16.
4. Миронова С.П. Вимоги до уроку в спеціальній школі для дітей з вадами інтелекту. Методичні рекомендації / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 1998. – 24 с.
5. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту Указ Президента України від 28 вересня 2004 року № 1148/2004. -81 с.
6. Шмаргун В.М. Психолого-педагогічна корекція затримки психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку (на основі занять фізичними вправами в умовах загальноосвітньої школи): дис канд. психол. наук: 19.00.07 Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова / Віталій Миколайович Шмаргун. – К., 2000. – 200 с.